

Дмитро Боднар,
м. Кам'янець-Подільський
УДК 37(477)(092)

РОЛЬ О. МАЗУРКЕВИЧА У ПОВЕРНЕННІ ЗАБУТИХ ІМЕН В ІСТОРІЇ ПЕДАГОГІКИ

В статті проаналізовані твори видатного українського ученого-педагога, літературознавця, дослідника творчості та педагогічних поглядів відомих учених, філософів та письменників, критика, публіциста, академіка Академії педагогічних наук України Александра Романовича Мазуркевича (1913–1995 гг.), присвячені опису педагогічних поглядів передових діячів освіти та культури кінця XIX – початку XX в. Х. Алчевської, І. Прижова, Л. Струніної та визначенню їх ролі в розвитку педагогічної науки. Освітлено погляди ученого на проблему вивчення та використання педагогічної спадщини при реформуванні та становленні системи освіти в Україні.

Ключевые слова: *труды, педагогическое наследие, дневники, переписка, педагогическая система, педагогические разведки, педагогическое наследие.*

The article focuses on the works of Olexander Romanovych Mazurkewych (1913–1995), an outstanding Ukrainian scientist, an educator, a literary critic, a publicist, a member of the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. His works are devoted to Kh. Alchevska's, I. Pryzhov's, L. Strunina's pedagogical views at the end of the 19th and the beginning of the 20th century. Their role in the development of pedagogical science is determined. Views of scientist highlight the problem of studying and the possibility of its usage of pedagogical heritage in the reformation and development of education in Ukraine.

Key words: *works, pedagogical heritage, diaries, correspondence, pedagogical system, pedagogical intelligence, pedagogical legacy.*

Як представник свого часу, О. Мазуркевич був одним із фундаторів методичної науки. Він був добре обізнаний з проблемами тогочасної школи, тому завжди у своїх працях висвітлював проблеми, що стосувалися вдосконалення та підвищення ефективності освітнього процесу. Це вимагало від науковця не лише створення нових методичних технологій вивчення літератури, а й дослідження та осмислення відомих педагогічних і літературознавчих надбань. Учений стверджував, що поглиблене критичне вивчення творчої спадщини передових письменників і вчителів необхідне для того, щоб «...використати все краще з минулого для збагачення сучасного» [6]. До пріоритетних наукових напрямів його досліджень можна зарахувати історико-педагогічні проблеми.

Здійснення аналізу праць О. Мазуркевича свідчить, що він спрямовував зусилля переважно на вивчення педагогічної спадщини відомих українських діячів у галузі освіти, науки і культури. Окрім того, в його творчому доробку є праці, присвячені висвітленню поглядів видатних педагогів кінця XIX – початку XX ст., імена яких замовчувалися за часів тоталітарного режиму, але які заслуговують особливої уваги дослідників.

Педагогічна спадщина О. Мазуркевича отримала оцінку українських учених Л. Березівської, О. Дзевєрина, Ю. Кравець (Балаховської), В. Мацьком, С. Пультера, М. Стельмаховича, С. Чавдарова та ін. Однак предметом їхніх досліджень не було висвітлення ролі О. Мазуркевича у поверненні історії педагогіки імен прогресивних діячів освіти і культури кінця XIX – початку XX ст., що дає підстави для ретельного та поглибленого аналізу праць вченого, присвячених висвітленню педагогічних надбань Х. Алчевської, І. Прижова та Л. Струніної.

Метою статті є відображення бачення О. Мазуркевичем ролі видатних діячів освіти і культури кінця XIX – початку XX ст., імена яких були незаслужено забуті за часів сталінського режиму, дослідження їхнього внеску в розвиток історії вітчизняної педагогіки.

Атмосфера «відлиги» 60-х рр. XX ст. створила сприятливі умови для розвитку різних галузей науки, зокрема педагогіки. Це дало змогу О. Мазуркевичу, окрім дослідження педагогічних поглядів видатних прогресивних діячів освіти і культури (А. Макаренка, К. Ушинського,

Г. Сковороди, Лесі Українки, І. Франка, Т. Шевченка), активно долучитися до повернення забутих імен в історії педагогічної думки, педагогів.

Вагомим внеском у розвиток педагогіки стала діяльність О. Мазуркевича з вивчення творчої спадщини Христини Данилівни Алчевської (1843–1920). Ґрунтовне вивчення праць, щоденників, листування Х. Алчевської, спогадів її дочки Х. Алчевської та випускників Харківської недільної школи дало змогу вченому висвітлити її погляди на питання освіти та визначити роль в історії розвитку педагогічної науки у власних численних працях: «До оцінки педагогічної спадщини і творчої діяльності Х. Алчевської» (1958), «Українська і російська літератури в школі Христини Данилівни Алчевської» (1961), «Патріотичний внесок у справу народної освіти і педагогічної науки (3 нових досліджень неопублікованої спадщини): до 100-річчя Харківської недільної школи Х. Алчевської» (1962), «Т. Шевченко в Харківській недільній школі» (1964), «Визначні українські педагоги народні просвітителі. Алчевська Х. та її сподвижники. До 100-річчя з дня заснування Харківської недільної школи (1862–1962)» (1963), «Христя Алчевська про Т. Шевченка» (1964), «Подвижниця народної освіти: Алчевська Х. Д.» (1966), «Іван Франко у зв'язках з народними просвітителями Наддніпрянської України: [зокрема, з Х. Д. та Х. О. Алчевськими]» (1968), «Невідомий рукопис Х. Алчевської з методики навчання грамоти» (1971), «К. Ушинський і Харківська недільна школа Х. Алчевської» (1974), «Алчевська Христина Данилівна: [біогр. довідка]» (1988).

Наукову ініціативу О. Мазуркевича з вивчення педагогічної спадщини Х. Алчевської підтримали вчені у галузі педагогіки. Так, один із сучасників О. Мазуркевича, О. Дзевєрин, відгукує про його книгу «Визначні українські педагоги – народні просвітителі. Х. Алчевська та її сподвижники. До 100-річчя від дня заснування Харківської недільної школи (1862–1962)» (1963), назвав її вдалим початком дослідження та популяризації творчої спадщини Х. Алчевської [1].

Базуючись на широкому фактологічному матеріалі, О. Мазуркевич висвітлює творчий шлях Х. Алчевської, її педагогічну, просвітницьку діяльність, досвід організації діяльності школи для дорослих.

Інтерес для дослідника становили листи Х. Алчевської, записи в її щоденнику, аналізуючи які, він доходить висновку, що формуванню прогресивних поглядів ученої сприяла родина (батько – вчитель повітового училища, дід – генерал, герой Вітчизняної війни 1812 р.). Вона виховувалася на творах Т. Шевченка, брала активну участь у революційних гуртках молоді, зв'язаних з «Колоколом» О. Герцена. На час відкриття Харківської безплатної жіночої недільної школи (13 травня 1862 р.) їй виповнився 21 рік і це була цілком сформована, свідомо, енергійна, талановита народна вчителька, сповнена надій і сподівань щодо покращення стану народної освіти. Безперечною заслугою Х. Алчевської учений вважає втілення у життя основної прогресивної ідеї виховання епохи 60-х рр. ХХ ст. – розкріпачення особистості, визнання її прав на самостійність, вільну думку, на освіту та всебічний розвиток. Попри заборону, школа для Х. Алчевської стала, не лише осередком пропаганди української мови, пісні, «Кобзаря» Т. Шевченка, а й одним із центрів руху за створення і розвиток шкіл подібного спрямування.

У працях та статтях про Х. Алчевську О. Мазуркевич висвітлює науково-методичну діяльність зі створення посібників, серед іншого тритомного методико-бібліографічного посібника «Що читати народові?» (1884–1906), в якому безпосередньо їй належить 1150 статей [2]. Докладно аналізуючи зміст посібника, науковець звертає увагу на той факт, що Х. Алчевська добирала та аотувала твори з яскраво вираженим соціальним звучанням. Також чільне місце у посібнику посідають твори Т. Шевченка. Важливість та актуальність такої праці, на думку О. Мазуркевича, доводять позитивні відгуки прогресивних діячів науки, літератури, зокрема Л. Толстого, Ф. Достоевського, Г. Успенського, А. Чехова, Е. Ожешко, М. Лисенка, М. Бунакова, В. Вахтерова та ін. [7].

Заслугою Х. Алчевської вчений вважає створення разом з колективом учителів її школи посібника «Книга дорослих» (3 випуски, 1899–1900, вийшло друком 13 видань), над яким

майже 6 років працювало понад 80 осіб, серед яких Д. Багалій, Н. Бекетов, В. Данилевський та ін. В її науковому доробку праці з досвіду діяльності недільної школи «Історія відкриття школи в селі Олексіївці Михайлівської волості» (1881), «Півроку з життя недільної школи» (1895), методичні праці («Островський у застосуванні до читання в народі» (1887), «Лермонтов на селі» (1894). Її перу належать оповідання для дітей, були опубліковані у журналі «Детское чтение».

Важливими для читача-вчителя є ті сторінки праць О. Мазуркевича про Х. Алчевську, де він розглядає її педагогічну спадщину, досвід організації освітнього процесу в недільних школах дорослих, оцінювальні поради щодо організації та методики навчання у молодших класах, диференціації й індивідуалізації навчання учнів, поєднання індивідуального та колективного навчання, теоретичні роздуми щодо дидактичних принципів та методичних прийомів навчання, практичний досвід читання і розбору художніх творів.

У складених колективом Харківської школи «Програмах викладання в недільних школах», «Каталозі книг», «Каталозі музею наочних посібників Харківської жіночої недільної школи» та в багатьох інших матеріалах він наявно багато методичних порад, які активно використовували у практиці діяльності шкіл робітничої та селянської молоді.

Особливої значущості О. Мазуркевич надає розробленню Х. Алчевською методики проведення літературних бесід з учнями, хоча цей метод був відомий і раніше, однак його застосовували як форму позакласних навчальних занять. На відміну від своїх попередників Х. Алчевська поклала його в основу навчальних занять з літератури, ввела в систему навчання. Так, літературні бесіди здійснювалися за детально розробленою та суворо контрольованою програмою. Це забезпечувало успіх у навчанні дорослих, зайнятих у професійній діяльності. Значущість цього методу також відзначали М. Бунаков та В. Вахтеров.

Однак, стверджуючи, що у Х. Алчевської була власна педагогічна система, О. Мазуркевич досить стисло та схематично висвітлює її педагогічні ідеї. До того ж, в його працях ми не знаходимо інформації стосовно того, чим конкретно відрізнялася Харківська недільна школа від аналогічних шкіл у Харкові, Києві, Москві, Петербурзі. Він підкреслює, що ще за життя Х. Алчевська отримала визнання не лише на Батьківщині (багато освітніх товариств обирали її почесним членом, Петербурзьке і Московське товариства нагородили її золотими медалями), а й за кордоном. Міжнародна ліга освіти обрала Х. Алчевську віце-президентом, на міжнародних виставках їй присуджували вищі нагороди, а прогресивні французькі діячі подарували їй велику бронзову скульптуру роботи А. Ланца зі зображенням Песталоцці з учнями з написом «Видатній просвітителі».

У різні періоди розвитку історико-педагогічної науки позицію Христини Данилівни Алчевської щодо мови викладання науковці трактували по-різному. У зв'язку з переходом на навчання російською мовою були наклепи на народну вчительку, її обзивали «ренегаткою», «перевертнем». Зокрема, Б. Грінченко розірвав зв'язки з Х. Алчевською, звинувачуючи її в тому, що вчена зреклася рідного краю і працює, щоб «змоскалити» український народ. Цілком правильно вважав О. Мазуркевич, коли зазначав, що перехід її на навчання російською мовою не був виявом зневаги української мови, а «навпаки, українська мова й українська пісня залишалися в школі поряд з братньою російською» [3]. Ретельно вивчивши листи і щоденники Х. Алчевської, спогади учнів, учений стверджував, що давні намагання звинуватити її в тому, ніби-то вона проводила в Україні «русифікацію» народної освіти, не мають жодних підстав. Доказом цього слугує переписка Х. Алчевської з І. Франком та його побратимом з українофільських гуртків, одним із фундаторів першої модерної української політичної організації (Русько-української радикальної партії) М. Павликом, які були високої думки про діяльність недільної школи Х. Алчевської. Ретельний науковий пошук дав змогу вченому довести, що українська пісня упродовж 50-ти років існування Харківської недільної школи не змовкала в її стінах і безперервно надихало учениць невмируще слово Кобзаря. Шевченківські вечори були справжніми святами у школі. Вона сміливо включала поезію Т. Шевченка до своїх «Книг взрослых» – підручників для недільних шкіл [10].

Так, О. Мазуркевич наводить численні факти, які підтверджують його основне положення – просвітительська діяльність Х. Алчевської мала демократичну спрямованість і об'єктивно слугувала цілям визвольної боротьби трудящих. За прикладом школи Х. Алчевської було створено подібну школу в Тернополі. Те, що Харківська недільна школа понад півстоліття була прогресивним педагогічним центром освіти трудящих не лише в Україні, а й у Росії, є беззаперечним фактом величезної заслуги Х. Алчевської з метою розвитку народної освіти. Її діяльність дослідник називає красивим та величним подвигом життя [8].

О. Мазуркевич вважає, що досвід функціонування Харківської жіночої недільної школи, система педагогічних рад та педагогічних щоденників учнів, методика навчання дорослих грамоти, створена Х. Алчевською, потребує поглибленого дослідження та відкриває широкі можливості для його використання. Закликає цінити таку спадщину [4].

Історико-педагогічні розвідки О. Мазуркевича щодо діяльності Христини Алчевської та її внеску в розвиток освіти дали поштовх сучасним науковцям вивчати та аналізувати педагогічну спадщину: Мухін М. «Педагогічні погляди і освітня діяльність Х. Алчевської» (1979); Бардінова В. «20 видатних українських педагогів» (2002); Бондар Л. «Христина Алчевська – організатор освітньої справи в Україні» (2002); Борисова Т. Видатна просвітителька (1991); Вишнівська С. «Віце-президент Міжнародної ліги освіти» (2003); Головка О. «Сім'я Алчевських: Вони не були улюбленцями фортуни» (1995); Гомон М. Л. «Листи Х. Алчевської до Л. Толстого» (1991); Знаковський В. «Із прірви сну і забуття» (1996); Іванцова Т. «Алчевських важко переоцінити» (1991); Ковалець Л. «Христина Данилівна Алчевська та її школа» (2002); Коляда Н. «Христина Алчевська. На освітянській ниві» (2004); Лісовенко М. «Висока зоря Алчевської» (2003); Лутовинова В. «Христина Алчевська та її внесок в теорію і методику вибіркового бібліографування» (1998).

Завдячуючи копійчій праці О. Мазуркевича з вивчення архівних матеріалів, широкому загалу також було повернуто праці видатного вченого Івана Прижова (1827–1885), якому він присвятив монографію «И. Прыжов. Из истории русско-украинских литературных связей» [5]. Позитивну оцінку монографії дав дійсний член Академії наук УРСР, доктор філологічних наук, професор Київського державного університету, завідувач кафедри російської літератури О. Белецький. Він схвалює вибір автором теми дослідження та підкреслює його ретельність у зборі та відтворенні праць і висловлювань І. Прижова.

Матеріали, викладені в монографії О. Мазуркевича характеризуються ґрунтовністю та логічністю, охоплюють різні аспекти дослідження життєвого і творчого шляху І. Прижова (основні віхи життя, чинники формування його світоглядних позицій та науково-педагогічної діяльності). Він описує спадщину І. Прижова як ученого-історика, літературознавця, розробника наукової історії української літератури.

Здійснений ґрунтовний аналіз творів, статей, листів І. Прижова дав ученому дійти висновків щодо прогресивності його поглядів як у царині літературознавства, так і в освіті широкого загалу.

Також О. Мазуркевич висвітлює діяльність І. Прижова як борця за народну освіту, підкреслюючи, що останній, хвилюючись за виховання майбутніх поколінь пригнобленого царизмом народу, приділяв багато уваги питанням освіти простого народу, зокрема виступав за його звільнення від «кабацкого просвещения», а також за те, щоб діти трудящих мали можливість навчатися у кожній артелі. Наприклад у праці «Из деревни» (1861) викладено дослідження науковця щодо ситуації з освітою трудящих та їх дітей в царській Росії. Зокрема він зазначає, що школи не відкриваються, вчителі відсутні, навчання для трударів стає недосяжним.

Заслугою І. Прижова вчений вважає його підтримку недільних шкіл, які той розглядає як пропагандистські осередки різночинців [8]. Він категорично виступав проти переслідування діяльності недільних шкіл правлячою верхівкою. У недільних школах І. Прижов вбачав реальну можливість надання молоді не лише елементарних знань, а й можливість навчати їх бути людьми. Він був впевнений у тому, що молодь повинна обов'язково відвідувати ці

школи, адже, на його думку, учіння тут просте, людяне, тому людина може в них «обновиться, возвиситися, облагородитися!» [5].

У статті «Петербург и Москва» (1861) І. Прижов висловив підтримку щодо жіночої недільної школи на Васильєвському острові, (на той час досить відомою). Він констатував, що жінки Петербургу привернули увагу всіх до Петербургського університету, висловивши готовність до «общечеловеческой жизни». Це дало О. Мазуркевичу підставу вважати важливим аспектом діяльності І. Прижова клопотання про освіту жінок.

Так, О. Мазуркевич засвідчує спільність поглядів І. Прижова на питання діяльності недільних шкіл з поглядами К. Ушинського, І. Франка, які вважали останні осередком освіченості молоді, де вони здобувають знання про рідну історію, навчаються рідною мовою.

Важливим внеском І. Прижова є піклування про вчителів. Наприкінці життя, перебуваючи в Сибіру, він боровся проти переслідування вчителів. У листі М. Стороженку в 1882 р. він описує інтриги єзуїта-попа проти чесного вчителя та просування невігласів на посади вчителів. До того ж, він намагався використовувати у цій боротьбі можливості друкувати свої праці (хоча й обмежені). Він просить М. Стороженка надрукувати статтю щодо безчинств під назвою «Дневной разбой, совершаемый прохвостами».

Аналізуючи праці І. Прижова, О. Мазуркевич зауважує, що ідеалом просвітительства для вченого було підняття рівня життя народу, яке дало б змогу підняти рівень добробуту народу і освіти (статті «Русские кликуши», «Нищенство»), хоча конкретних способів розв'язання цього завдання він не називає.

Завдячуючи педагогічним розвідкам О. Мазуркевича, в історії педагогіки чільне місце посіло ім'я вчительки Києво-Куренівського однокласного училища Леоніли Струніної (1869–1913). У статті «Почему забыто наследие народной учительницы?», опублікованій у журналі «Советская педагогика» (1988), учений відобразив її погляди, що зробили вагомий внесок до педагогічної скарбниці, адже були актуальними та прогресивними [9].

Життя Леоніли Семенівни позначено драматизмом та безперевним пошуком. Доля не подарувала їй щасливого дитинства. Уже на шостому році життя вона стала напівсиротою, часто хворіла. Однак у цьому віці вона вирізнялася серед інших дітей умінням читати, допитливістю та працьовитістю. Ці якості допомагали їй у навчанні в гімназії, яку Леоніла Струніна закінчила із золотою медаллю. Система навчання в гімназії її не задовольняла. Тоді вона вирішила обрати педагогічну професію. Розпочавши професійну діяльність у приватній школі, вона продовжила її у пансіоні, активно займалась самоосвітою і вивчала чотири іноземних мови (польську, німецьку, французьку, англійську) та вдосконалювала знання російської мови, цікавилась педагогічною та художньою літературою. Попри проблеми зі здоров'ям, Леоніла Семенівна працювала в недільній школі, була активним діячем декількох комісій «Товариства грамотності». Разом з тим, було опубліковано її перші праці «Первые воскресные школы» і «Из дневника учительницы воскресной школы». Досвід педагогічної діяльності вона продовжила здобувати у чоловічій гімназії, а пізніше – у Київській міській народній школі.

Зокрема, О. Мазуркевич з глибокою пошаною говорить про невтомну працю вчительки, яка, отримавши призначення на посаду завідувача Києво-Куренівського училища, вільні години присвячувала заняттям у школі. Заслугою Л. Струніної є те, що за час її діяльності школа розбудувалася, збільшився контингент її учнів, покращилося навчально-методичне забезпечення навчально-виховного процесу, якість навчальних досягнень учнів.

Переваги педагогічної концепції Л. Струніної О. Мазуркевич вбачає в тому, що вона формувалася на досвіді кращих надбань педагогічної науки, зокрема педагогічних ідей К. Ушинського.

Вагомим внеском Леоніли Струніної вважаємо її працю «Грамматика в начальной школе по принципу самостоятельности. Курс подготовительный: Пособие для учащихся. С рисунками и сочинениями детей» (Київ, 1915), яка стала результатом її багаторічного досвіду вчителя. О. Мазуркевич описує довгий шлях цього твору до друку. Київська міська управа не

наважилася прийняти рішення щодо публікації праці та передала клопотання сестри Л. Струніної до училищної комісії, яка також не взяла відповідальність за друк і передала працю на розгляд київським учителям В. Науменко, О. Музиченко, С. Лубенцю, В. Флерову та інспекторам народних училищ. Завдячуючи їхній діяльності, книга була опублікована. Ще у рукописі вона отримала схвальну оцінку науковців щодо її теоретичної та практичної цінності, висловлену на засіданні Київської міської училищної комісії 10 березня 1914 року. «Указывалось, в частности, что автору удалось найти метод к отысканию правильного и лёгкого пути в изучении грамматики и это может оказать учителям громадную услугу, так как дает прекрасный материал для новых приёмов обучения детей» [9]. Ніжинський педагог О. Музиченко вбачав оригінальність педагогічних поглядів Л. Струніної в новому методичному підході до навчання дітей граматики, а саме: навчання на ґрунті живої розмовної мови, на засадах особистих спостережень учнів за мовою і практичних занять. С. Лубенець, характеризуючи працю Л. Струніної, зазначає, що її цінність полягає в тому, що теоретичні викладки підтверджуються практикою. Послідовник К. Ушинського В. Флеров з упевненістю заявляв, що вищезазначена праця буде поштовхом для самостійної творчої діяльності вчителів.

До того ж, О. Мазуркевич погоджується з тим, що праця відображає досвід практичного розв'язання проблем педагогіки, в ній окреслено нові способи навчання та виховання підростаючого покоління

Аналіз праць Л. Струніної дав О. Мазуркевичу змогу виділити основні принципи навчання, запропоновані нею, що не втрачають актуальності й сьогодні. Серед них необхідно згадати принципи науковості; зв'язку з життям; дитячої самодіяльності та творчості; розвитку художнього мислення; зв'язку мови та мислення («Мысль и выражение ее различными способами: словами, письмом, конкретными проявлениями – идут неразрывно...») [9]; активізації пізнавальної діяльності («.. все методы и тонкости педагогики остаются без результата, пока в детях не вызван интерес к знанию и не пробуждена самостоятельность» [там само]; самостійності («Не механические, а самостоятельные работы должны стоять на первом плане») [там само]; психолого-педагогічної зумовленості процесу навчання; «граматичної пропедевтики»; зв'язку мови та літератури.

На думку О. Мазуркевича, досвід Л. Струніної є необхідним для вдосконалення системи діяльності з формування в учнів художнього мислення під час написання творів, оскільки в основі цього процесу вона розглядає погляди психологів та вчителів щодо закономірностей індивідуального сприйняття предмету кожною людиною. Учена пропагувала тези щодо необхідності розвитку творчих здібностей учнів. «Надо, чтобы душа ребенка была открыта перед учителем и понята им. Надо дать ученику возможность высказаться на свойственном ему языке; его словом, образом, рисунком, лепкой, резьбой по дереву, работой из картона и другими доступными способами» [там само]. Отже, серед видів робіт, що пропонуються учням до виконання, належне місце мають займати твір, дитячий малюнок, доробок власними руками. До того ж, засобом формування художнього мислення можуть бути поетичні твори, які вивчають на заняттях. Вони активно впливають на розвиток почуття прекрасного та сприяють емоційному єднанню учнів класу.

Чільне місце у педагогічній концепції Л. Струніною займала теза про необхідність взаємної інтеграції діяльності школи і дитячого садка, яку вона реалізувала на прикладі Київської міської народної школи та куренівським дитячим садком. Це, на її думку, дало змогу реалізувати ідею наступності у вихованні учнів та розвитку дитячої душі.

Наголошуючи на прогресивності поглядів Л. Струніної, вчений підкреслює, що на початку ХХ ст. вона висловила протест проти суб'єкт-об'єктної системи навчання: «... когда учитель учит, т.е. говорит, показывает, объясняет и спрашивает, а дети учатся, т.е. отвечают, пишут на «том же языке», на котором говорит учитель» [там само]. Вимоглива до себе в учительській діяльності, досить жорсткі вимоги Леоніла Семенівна висувала й до вчителя. «... Учитель, жалующийся на непослушание детей или на их неповиновение ему, должен оставить свое занятие, – он не воспитатель и не педагог» [там само].

Ученому імпонують погляди Л. Струніної щодо завдань, які стоять перед учителем і тими, хто працює у педагогічній сфері. Достукавшись до душі дитини, необхідно дати їй можливість самостійно висловити думки, знання, враження засобами слова, образами, малюнками, різьбою по дереву, ліпленням, роботою з картоном тощо. Однією з особливостей педагогічних пошуків Л. Струніної є надзвичайна увага до малюнку, як одного з улюблених засобів вираження думок та вражень учнів. Творчий процес може стати містком між учителем та учнем, за допомогою якого йому вдасться зазирнути у душу дитини. До цього висновку вчителька йшла ще з років гімназичного буття. Як вона зазначає у своєму щоденнику, оцінювання знань здійснюється на суб'єктивній основі «...отметками, которые бывают случайными, хотя точно определяют и оценивают наши знания, о развитии же ума и чувства никто не заботится» [там само].

На підтвердження інноваційності вчительки у пошуках нових методів і прийомів навчання О. Мазуркевич наводить думки А. Драган, яка стверджує, що «...она искала таких способов преподавания, которые могли бы разбудить в детях любознательность, интерес к изучаемому предмету и добровольное желание познать его» [там само]. У шкільній практиці Л. Струніна рекомендує застосовувати такі методи та форми професійної діяльності з учнями: «возбуждения самодеятельности»; спостереження; анкетування; ігри; підготовчі заняття; пропедевтичні вправи; читання художньої літератури. Таким чином, О. Мазуркевич, базуючись на поглибленому аналізі педагогічної та творчої спадщини Л. Струніної, доводить, що питання, які вона піднімала, є актуальними на сучасному етапі.

Завдячуючи науковим пошукам О. Мазуркевича, педагогічна спільнота не лише глибше пізнала педагогічні погляди відомих учених, учителів, письменників та філософів, а й ознайомила з науковими та педагогічними здобутками та надбаннями педагогічного досвіду передових діячів освіти і культури кінця XIX – початку XX століття.

Поглиблений аналіз педагогічної спадщини Х. Алчевської, І. Прижова, Л. Струніної надав ученому можливість довести прогресивність їхніх поглядів на проблеми навчання і виховання підростаючого покоління, освіти дорослих, виокремити принципи та методи ефективного навчання, зокрема в літературі, які вони пропагували, що є актуальними й сьогодні.

Використані літературні джерела

1. Дзеверин О. Г. Життя для освіти народу [текст] / О. Г. Дзеверин // Радянська школа. – 1964. – № 5. – С. 98–99.
2. Мазуркевич О. Р. Алчевська Христина Данилівна [текст] : [біогр. довідка] / О. Р. Мазуркевич // Українська літературна енциклопедія. – Київ, 1988. – Т. 1. – С. 47.
3. Мазуркевич О. Р. Визначні українські педагоги – народні просвітителі. Х. Д. Алчевська та її сподвижники [текст] / О. Р. Мазуркевич. – Київ : Знання, 1963. – 80 с.
4. Мазуркевич О. Р. До оцінки педагогічної спадщини і творчої діяльності Х. Д. Алчевської [текст] / О. Р. Мазуркевич // Радянська школа. – 1958. – № 3. – С. 72–88.
5. Мазуркевич А. Р. Из истории русско-украинских литературных связей [текст] / И. Г. Прыжов. – Київ : Державне видавництво художньої літератури, 1958. – 424 с.
6. Мазуркевич О. Р. Нариси з історії методики української літератури [текст] / О. Р. Мазуркевич. – Київ : Радянська школа, 1961. – 376 с.
7. Мазуркевич О. Р. Невідомий рукопис Х. Д. Алчевської з методики навчання грамоти [текст] / О. Р. Мазуркевич // Початкова школа – 1971. – № 6. – С. 70–75.
8. Мазуркевич О. Р. Патріотичний вклад у справу народної освіти і педагогічної науки (З нових досліджень неопублікованої спадщини): до 100-річчя Харківської недільної школи Х. Д. Алчевської [текст] / О. Р. Мазуркевич // Радянська школа. – 1962. – № 5. – С. 45–52.
9. Мазуркевич А. Р. Почему забыто наследие народной учительницы? [текст] / А. Р. Мазуркевич // Советская педагогика – 1988. – № 4. – С. 105–112.

10. Мазуркевич О. Р. Т. Г. Шевченко в Харківській недільній школі [текст] / О. Р. Мазуркевич // Радянська школа. – 1964. – № 1. – С. 88–89.

Bibliography

1. Dzeveryn O. H. Zhyttia dlia osvity narodu [tekst] / O. H. Dzeveryn // Radianska shkola. – 1964. – № 5. – S. 98–99.
2. Mazurkevych O. R. Alchevska Khrystyna Danylivna [tekst] : [biohr. dovidka] / O. R. Mazurkevych // Ukrainska literaturna entsyklopediia. – Kyiv, 1988. – T. 1. – S. 47.
3. Mazurkevych O. R. Vyznachni ukrainski pedahohy – narodni prosvityteli. Kh. D. Alchevska ta yii spodvyzhnyky [tekst] / O. R. Mazurkevych. – Kyiv : Znannia, 1963. – 80 s.
4. Mazurkevych O. R. Do otsinky pedahohichnoi spadshchyny i tvorchoi diialnosti Kh. D. Alchevskei [tekst] / O. R. Mazurkevych // Radianska shkola. – 1958. – № 3. – S. 72–88.
5. Mazurkevych A. R. Yz ystoryy russko-ukrainskykh lyteraturnykh svyazei [tekst] / Y. H. Pryzhov. – Kyiv : Derzhavne vydavnytstvo khudozhnoi literatury, 1958. – 424 s.
6. Mazurkevych O. R. Narysy z istorii metodyky ukrainskoi literatury [tekst] / O. R. Mazurkevych. – Kyiv : Radianska shkola, 1961. – 376 s.
7. Mazurkevych O. R. Nevidomyi rukopys Kh. D. Alchevskei z metodyky navchannia hramoty [tekst] / O. R. Mazurkevych // Pochatkova shkola – 1971. – № 6. – S. 70–75.
8. Mazurkevych O. R. Patriotychnyi vklad u spravu narodnoi osvity i pedahohichnoi nauky (Z novykh doslidzhen neopublikovanoi spadshchyny): do 100-richchia Kharkivskoi nedilnoi shkoly Kh. D. Alchevskei [tekst] / O. R. Mazurkevych // Radianska shkola. – 1962. – № 5. – S. 45–52.
9. Mazurkevych A. R. Pochemu zabyto nasledye narodnoi uchytelnytsy? [tekst] / A. R. Mazurkevych // Sovetskaia pedahohyka – 1988. – № 4. – S. 105–112.
10. Mazurkevych O. R. T. H. Shevchenko v Kharkivskii nedilnii shkoli [tekst] / O. R. Mazurkevych // Radianska shkola. – 1964. – № 1. – S. 88–89.

Лариса Данілова,

м. Херсон

УДК 37.013.42:177.72-057.875

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПОЧУТТЯ МИЛОСЕРДЯ У СУЧАСНОЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

В статтє рассмотрена проблема воспитания гуманной личности через формирование чувства милосердия. Проанализирован студенческий возраст как особый период онтогенетического развития, когда личность приобретает профессиональные знания, умения и навыки. Формирование чувства милосердия касается непосредственно социальных качеств личности, которые проявляются в действиях, поступках, отношении к окружающим. Именно благодаря этим проявлениям можно понять внутренний мир личности, ее духовные и индивидуально-личностные качества. Отмечено, что студенческий возраст является периодом становления и дальнейшего развития социальной активности, конкретизации дальнейших жизненных планов.

Ключевые слова: милосердие, студенческий возраст, социальность, социальная активность, общественные ценности, потребность.

In the article is shown the problem of education humane personality through the formation of a sense of charity. It is analysed students' age as a special period of ontogenetic development, when a person acquires not only professional knowledge, and skills. The sence of charity formation is connected with the social qualities of the personality, which are appeared in actions, attitudes towards others. According to these developments we can understand the inner world of personality, their spiritual and individual-personal qualities. Students age is a period of formation and further development of social activity, the concretization future life plans.

Key words: charity, student age, sociality, social activity, social values, need.